

Милка Манојловић

мастер студент

„Началство Бога Оца у делима Светог Василија Великог“

Сажетак: Темом началства, или узрочности у Богу, давили су се Оци Цркве још од најранијег периода хришћанства. Она је уобличена онако како је данас познајемо у време кападокијских Отаца (4. век). О узроку у Богу је говорено, до 4. века, на неколико начина. Један од њих је да се као узрок у Светој Тројици појављује божанска природа. Други начин представља учење да је узрок у Светој Тројици Бог Отац. Учење Светог Василија Великог се веома јасно ишчитава из светитељевих дела, беседа, канона Евхаристије, а која су настала и као апологија против непријатеља Црквеног учења о Светој Тројици — Арија, Евномија, Савелија и Аполинарија. Учење о узроку у Богу, Светог Василија Великог је учење кападокијских отаца, али и свих каснијих најзнаменитијих учитеља Цркве. Незаобилазно је за свако дубље бављење тријадологијом Цркве.

Кључне речи: Узрок, Бог Отац, Ипостас, Суштина, једносуштан, равночастан, Арије, Евномије

Увод

У време Светог Василија Великог, о Светој Тројици, противници Цркве су говорили унижавајући божанство Сина и(ли) Светог Духа. Тако су следбеници Арија унижавали божанство Сина, а следбеници Евномија су говорили о различитој суштини Оца са Сином, као што је учио и Арије, али и о различитој суштини Сина са Светим Духом. Што би значило да, по Евномију, једну природу има Отац, другу Син, а трећу Свети Дух. И по Арију и по Евномију истинити Бог је само Отац. Разобличавању ових двеју јереси, али и против Аполинарија и Савелија и др. јереси, односно показивању Црквеног учења о Светој Тројици, Свети Василије Велики посветио је пуно енергије и труда. На основу учења Светог Василија Великог можемо поставити питање у каквом односу стоје Бог Отац, Син и Свети Дух. Даље, можемо видети са којим оцима Цркве Свети Василије Велики дели исто учење о узроку у Богу. Видећемо и вредност наслеђа о узроку у Богу, Светог Василија Великог, за православну Цркву

1. Црквене прилике у време Светог Василија Великог

Свети Василије Велики је живео у периоду између прва два Васељенска Сабора. Држао се Никејске вере. Снажно је утицао на формулисање теолошких истина Другог Васељенског Сабора. О никејском изразу $\delta\mu\omicron\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ (=једносуштан) је посветио своје 52. писмо. Изразом *једносуштни* се, иако се експлицитно не налази у Светом писму, постигло то да се изрази, иначе, оно што је описано у Еванђељу, а то је једносуштност Оца са Сином и Светим Духом. „Када и Узрок (=Отац) и Оно што из Узрока (=Син) има биће и исте је природе, тада се називају једносуштни“, како стоји у Писму 52, Светог Василија. Изразом *једносуштни* се исправљало и Савели-

јево погрешно учење, јер *укида идентичност Ијосџаси (Оца и Сина), и уводи савршени њојам Лица, јер није нешто само седи једносуштинно, нешто друго другоме. Тако да је њај израз добар и благодестив, јер одређује поседност Ијосџаси и представља истовешност природе.*¹ Време после Првог Васељенског Сабора је време доношења нове црквене терминологије. У то време, постојале су фракције омиусијанаца, или оних који су се држали учења да је Син *сличносуштан* Оцу. Међутим, управу су Оци Никејског Сабора, као и Свети Василије, потенцирали израз *једносуштини*. Против ових двају израза су били Аријанци, уз образложење да тих термина нема у Светом писму. Оба термина представљају наслеђе старојелинске мисли, али су им кападокијци (Свети Григорије Богослов, Свети Василије Велики, Свети Григорије Ниски), а нарочито Свети Василије Велики, дали црквени значај. Код Аристотела постоји разграниченост терминима *ὁμοούσιος* и *ὁμοιος*:

„ταὐτὰ μὲν γὰρ ὧν μία ἡ οὐσία, ὁμοία δ' ὧν ἡ ποιότης μία, ἴσα δὲ ὧν τὸ ποσὸν ἔν.“ ²	„исти су они предмети који имају исту суштину, слични су они који имају исту особину, једнаки су они који имају исту количину“.
--	---

Свети Атанасије Велики је уважавао ову поделу и користио се њом: „Ви и сами знате, а нико у то и не сумња, да се реч *ὁμοιος* не користи у односу на суштину (*ὄντιον*), већ само у односу на форму и особину. Јер у питањима суштине може се говорити не о сличности, него о истовешности“.³ Израз *једносуштини* нагони на размислање да мора постојати бар два субјекта која имају једну исту природу.⁴ Самим тим се ради о јасном разликовању Личности Оца од Личности Сина. Тиме се побија Савелијево учење о једној личности Бога, који само мења маске. Аријанци не иду тако далеко као Савелије, али се држе субординационизма. По њима, славослов и возглас који је до времена Светог Василија био у употреби и у Цркви: „Слава Оцу кроз Сина у Светоме Духу“, тумаче против једносуштности Сина. Тада већ Свети Василије почиње више да употребљава славослов: „Слава Оцу и Сину и Светоме Духу“, који прецизније одаје исту част Светој Тројици. Пишући своје брату Светоме Григорију Ниском (Посланица 38, *alias* 43), Свети Василије термин *ὁμοία* користи искључиво као термин којим се објашњава нешто уопштено, као човек, а термин *ὁμοστασις*, као термин за поседност, као нпр. Петар.⁵ И истрајавао је овај Васељенски учитељ да се само тако и употребљавају поменути термини. Управо у овом истрајавању на очувању разликовања горепоменуто два термина, Црква је у наследство добила основ тројичном догмату. Допринос Црквеном учењу Светог Василија Великог, Светог Григорија Великог и Светог Григорија Ниског је тако велики, да је Митрополит пергамски г. Јован Зизјулас рекао да ко не познаје учење кападокијаца тај не познаје Црквено учење о Светој Тројици.⁶

Свети Атанасије Велики је у свему Никејац, као што је и Свети Василије Велики. Ипак, и међу њима постоје неке разлике, које нису суштинске, нису догматске,

¹ Василије Велики, *Писмо* 52, 1–3.

² Аристотел, *Metaphys.* V,15.

³ Атанасије Велики, *de synod.* 53.

⁴ Уп. Василије Васиљевић Болотов, *Историја Цркве у периоду Васељенских Сабора*, Краљево, 2006., стр. 41.

⁵ О. Георгије Флоровски напомиње да схема, коју су користили кападокијци; три једносуштне ипостаси, није била сасвим нова. Новина је била у томе што су кападокијци инсистирали на разликовању појмова *суштина* од *ипостаси*. Код Светог Василија, као што можемо видети из његовог Писма 38, ови термини стоје у односу *οἰκουμενῆ* са *ἰσοјединачним*. Види: Георгије Флоровски, *Источни оци IV века*, Манастир Хиландар, 1997, стр. 82 и 83.

⁶ В: Митрополит пергамски Јован Зизјулас, *Дојмайске њеме*, Нови Сад, 2001, стр. 134.

већ се тичу догматских термина. Дакле, разликује им се не вера, већ изражавање те исте вере, коју су обојица држали.⁷ Њих двојица су се разликовали и по начину епископствовања. Разуме се да су и животне околности биле различите за време њих двојице. Свети Атанасије се храбро супротстављао својим противницима, док је Свети Василије имао другачији метод. Василије је био *орјанизатор*. И знао је да своје учење, рецимо о Светоме Духу не износи нападно, да не би угрозио своју катедру. Тактички је објављивао веру о Светоме Духу, чувајући своју катедру од аријанских епископа.⁸ Када су гласине о нападима на Светог Василија, од стране кападокијског монаштва дошле до Светог Атанасија Великог, због нејасног исповедања вере о Светом Духу, Атанасије га је бранио. Одговор Атанасијев био је тај да је њихова вера иста, али да Василије користи различите методе, због оних који су око њега слаби да је разумеју, на начин на који сам он (Атанасије) проповеда.⁹ Да би придобио што више људи, Свети Василије је одустао од израза *једносушћини* за Светог Духа и узео је израз *источасћан*.¹⁰ Од 362. г. Свети Атанасије Велики, у Александрији, је прихватио да се израз ипостас употребљава само за личност, а усиа за природу. То је она чувена истина да је Света Тројица по суштини једна, а по лицима Тројична.

Свети Григорије Богослов (4. век), каже да је Бог Света Тројица — Отац, Син и Свети Дух. Исповеда јасно Три Ипостаси. Јер говори о *обасјању Једном и Трима Светљосћима*. *Трима, њо свосјћивима, или Ијосћасима... а Једном из разлоја (једне) сушћине, њо јесћ Божансћива*. О природи божанској вели да се она простире (само) на Тројицу, не више од Тројице, али не ни само на Једнога. Јер би се у зависности од прве или друге премисе упало или у многобоштво, или би се ограничило само на једног — осиромашила би се Света Тројица. О односу пак Оца и Сина, Свети Григорије каже да је Отац *надвремено Начело* Сину и Светоме Духу.¹¹

Касније ће у 7. Веку и Свети Максим Исповедник, у *Тумачењу Оченаша*, рећи да је Света Тројица Бог Отац, Син и Свети Дух, једне суштине, а Тројичан по Ипостасима. У самом *Тумачењу Оченаша* Свети Максим заједно са Оцем Небеским види и Сина (споменутог у Оченашу као *Име Очево*), и Духа Светога (споменутог у Оченашу као *Царсћиво Божије*). Још експлицитније понавља Свети Максим исту веру који је проповедао и Свети Василије: „У Јединици Тројица, и у Тројици Јединица“.¹²

⁷ Као што каже Болотов, да разлика у учењу Светог Атанасија Великог и Светог Василија Великог није у дојмама, већ у дојмаишци. Рецимо, Свети Атанасије о Оцу више говори као о *Уму*, а о Сину као о *Лојосу*. Закључује Атанасије да уколико би Ум био без Логоса, Он би био *безлојосан*. Са друге стране Свети Василије акценат ставља управо на имену *Син*. И на основу сина се изводи закључак да је Отац одувек Отац, да му то није придодато. Види: Василије Васиљевич Болотов, *Историја Цркве у време Васељенских Сабора*, Краљево, 2006, стр. 82.

⁸ Познат је онај одговор који је један монах упутио Св. Григорију Богослову, против Василијевог недовољно јавног испољавања вере у Светог Духа: „Хвалите Василија за шта год хоћете, немам ништа против. Али са најважнијом ствари, да је православан, ја се не слажем. Василије издаје истину, а Григорије му повлађује... Чуо сам како богословствује велики Василије. О Оцу и Сину је говорио одлично, неупоредиво, као нико до тада! Али када је почео да говори о Светоме Духу, одмах је промашио. Као река која је текла по каменитом кориту, дошла до песка и нестала. Дошло је до некаквих нејасних алузија и двосмислености прикривене сјајном красноречивошћу“. Уп: Григорије Богослов, *Посланица* 58, 26.

⁹ *Истински слуја Божији Василије брани истину нимало слабије од њих* (монаха који су га нападали), *али за слабе он је слаб, да би слабе придобио*. В: *Болошов*, 90.

¹⁰ В: Епископ Атанасије Јевтић, *Пайрополија 2*, Београд-Требиње-Лос Анђелес, 2016, стр.361.

¹¹ Види Свети Григорије Богослов, *Беседа 38: На Војојављење, Беседа 39: На Просветљење*, у: „Свети Григорије Богослов Архиепископ Цариградски, Празничне Беседе“, превео са грчког Епископ Атанасије, Требиње-Врњачка Баља, 2001, стр. 52,59, затим, стр. 75 и 76.

¹² Свети Максим Исповедник, *Крајко тумачење Оче наш*, у: „Свети Максим Исповедник Живот и избор дела, са уводима, схолијама и студијама“, превео са грчког и приредио Епископ Атанасије умировљени ЗХП, Врњци-Требиње-Лос Анђелес, 2012, стр.120,121,128 и 129. „У Јединици Тројица, и у Тројици Јединица“ се појављује и код Светог Григорија Богослова, *Беседа* 6,22.

Код Светог Јована Дамаскина (теолога 8. века), исто тако, имамо исказе да је Света Тројица Тројица по Ипостасима, а Јединица по Суштини. И ни по чему није већи Отац од Сина и Светог Духа, осим по узрочности. Са Сином и Светим Духом је Отац савечан и сабеспочетан. Но будући да се од Очеве суштине рађа предвечно Син, и исходи Свети Дух, онда је Отац већи само по узроку.¹³

У време Светог Григорија Паламе (14. век), познат нам је проблем који се био јавио са исихазмом. Од стране Истока је несумњиво одбрањена и доказана истинитост теологије поменутог Оца Цркве многим Саборима, за разлику од Запада, који у већини не признају повезаност Паламиног учења са Предањем Цркве. У колико се истражује то одакле је Свети Григорије Палама црпео своје учење о: апофатизи, разликовању божанске суштине и божанских енергија, као и прављењу разлике између ипостаси и енергије, несумњиво ћемо поред осталих отаца доћи и до изворног учења кападокијаца, а нарочито Светог Василија Великог. Дакле, ради се о учењу о Светој Тројици, као и о томе како се човек присаједињује, тј. како учествује у животу Свете Тројице. Уколико се одбаци учење Паламе о нетварној благодати и могућности људској да се причешћује њоме, онда се у крајњој линији одбацује и учење које се јавља код Светог Иринеја Лионског, а касније и код кападокијаца да је Син Божији *ἰσότηας* син Човечији, *да би син човечији могао да ἰσότηαι* син Божији.¹⁴

2. Христологија у беседама Св. Василија Великог

У својој Беседи на Јеванђеље по Јовану 1,1,¹⁵ Свети Василије Велики, говорећи о Христу као Сину Божијем, савечном Оцу, беспочетном, пажњу усмерава на две речи првог стиха: *у ἰοχείῃ*,¹⁶ и *беше*. Многи савремени оци Цркве, као што су Свети Николај Охридски и Св. Јустин Ћелијски почетак из Јн, 1,1, тумаче не као временски почетак, већ као почетак свега који једини нема почетка. Можемо приметити да и Свети Василије под *ἰοχείῃ*ком, у Јовановом Јеванђељу, не мисли о временском почетку, већ је реч о почетку свега, начелу свега. На основу софизма: „Уколико је (Син) рођен, значи да није постојао. Пре него што је рођен, Он није постојао. Он је постојање добио из небића“, из горенаведене беседе, примећује се да је полемика о Светој Тројици, у време Светог Василија, обухватала широки спектар људи, као што су били и философи. Оваквом логиком се користио јеретик Арије. Ова беседа, Св. Василија Великог, је уперена против аријанизма. Други моменат из Јн, 1,1, који потенцира Свети Василије јесте израз *беше*. Ово *беше* има ванвременску категорију. Показује једну константност. Као када бисмо рекли: нема почетка (беше), и сада јесте, и увек ће бити. Вечно трајање. И саветује Свети Василије Велики да уколико јеретици поставе питање *како беше ἵρε* *неῖο* *ἴσῃ* *је* *рођен* треба се држати оних речених истина из Јн 1,1: *беше*, и *у ἰοχείῃ*ку. У животу постоје многи почети, али ако се умом размишља мора се доћи до једног *Πрайοχείῃ*ка, *Који је ἰοχείῃ*ак свим ἰο-

¹³ „...Када, дакле, чујемо да је Отац почетак Сину, те већи од Њега, имајмо на уму да је то по узроку...“. Види: Свети Јован Дамаскин, *Тачно изложење ἱравославне вере*, превео са јелинског изворника С. Јакшић, Београд-Никшић, 2006, стр.159–165.

¹⁴ Види: Жан –Клод Ларше, *Свети Григорије Палама и отачко предање*, у зборнику радова: „Аспекти мисли Григорија Паламе“, приредио Микоња Кнежевић, Београд, 2013, стр. 95–99.

¹⁵ „У почетку беше Слово. И Слово беше у Бога. И Слово беше Бог“ (Јн, 1,1.). Види: Василије Велики, *Беседа на речи „У ἰοχείῃку беше Рач“* (Јн 1,1.), преузето са <https://svetosavlje.org/besede-2/14/>

¹⁶ На грчком језику *ἰοχείῃ*ак је означен речју: Ἐν ἀρχῇ, а *беше* са: ἦν. У неким старословенским преводима се може пронаћи реч: *искон*, са значењем — почетка. И у грчком језику, са ἀρχῇ, и у старословенском преводу са речју *искон* ближе је представљено значење надвременог почетка, него са савременим српским преводом *ἰοχείῃ*ак.

чецима.¹⁷ И ако се ѿсматрају друи ѿчеци, можемо видети да се они ослањају на нешто друо, на друе ѿчетике; али са Бојом који је Почетак није ѿакав случај. Он ни са чим није ѿвезан, ничему није ѿицињен, и не разматра се уз нешто друо, по Светом Василију. Апсолутно је слободан; недостижан је за разум; не могу му се открити границе. У редовима беседе на Јн. 1,1 можемо приметити полемику са христоборачким јересима, на првом месту са аријевом јереси, јер је сам Арије говорио како „беше када не беше“, мислећи на Господа нашег Исуса Христа. Као одговор на Аријево учење Св. Василије одговара са: „у почетку“, са значењем да је Христос истинити Бог, савечан Оцу, и сабеспочетан, Који је почетак и времену и свеукупној видљивој и невидљивој творевини. Што се тиче пак тога зашто је Апостол Јован назвао Сина Реч, Свети Василије нуди више објашњења да најпре треба имати на уму да није по среди говор о људској речи или анђелској, јер су и једни и други настали са временом, у времену. Затим, и то да се Христос назива и светлошћу, па нико ни не помишља да је реч о вештастевном светлу. Назива се и живот, али се наравно не мисли на било какав живот, већ на Живот Вечни. О томе пак зашто је Св. Јован Богослов назвао Христа Логосом (или Реч на српском), Василије одговара, да би се знало да Он долази од Ума (=Бога Оца). Правећи аналогију са људском речи која је повезана са људским умом. Друго, да би се показало да је бесѿрасно рођен. Треће, да би се показало да је Он у потпуности Образ Очево. Израз Образ Очево се налази и у Литургији Светог Василија Великог.¹⁸ Осврће се овај Васељенски учитељ и на Савелија, јер тумачећи речи да Слово беше у Бога одговара да су овим изразима очувана Ипостасна (=Личносна) својства Бога Оца и Бога Сина. То је тако јер није казано „у Богу“. Бог је неограничен, несместив. Како је онда могуће да Бог буде негде сместив, ограничен? Није могуће. Због тога су га речи Јн. 1,1, сместиле код Бога. Није речено да је Слово било у Богу, већ код Бога или у Бога. То би већ било пријемчиво Савелијану, и његовим присталицама. И на крају стиха Јн. 1,1, као печат свега предходно реченог слушамо да Слово јесте Бој. Назива Свети Василије оне који не обожавају Христа као твар јелинима, а оне који га одбацују јудејима.¹⁹

Поучивши нас, Свети Василије, да је Христос Бог, као и Дух Свети, онда нам показује и границе богопознања. Управо је Евномије тврдио да познаје Божију природу. Каква је природа Божја? Добијамо одговор од Василија о томе да ни анђелски језици, ни арханђелски језици чак и када би се сјединили са васцелом словесном ѿприродом не би могли да изразе ни најмањи део величине о којој се ѿговори, а камоли да се ујореде са целином.²⁰ И зато говори Свети Василије да ће величини ѿприроде ѿреѿустићии ѿбеду над сваком речју.²¹ И зато узневши ум изнад сваке твари, говори светитељ каква је божанска природа. Она је: постојана, непокретна, непроменљи-

¹⁷ Свепочетак, као код Св. Јустина Ђелијског у: Ј. Поповић, Тумачење Свеѿиој Еванђеља ѿ Јовану, Београд, 1989., стр. 5.

¹⁸ Христос је: Слика Очево доброће, Печат ѿстоветни, Који ѿказује у себи Тебе Оца, Лојос живи, Бој истиинићии, ѿредвечна Премудрост... (Бој Оѿиак) Кроз Која (Сина) си и векове створио, Који је Блистање славе ѿвоје и Обличје дића ѿвоја, и све носи речју силе своје, који није сматрао за оѿимање ѿо што је раван шеби, Боју и Оцу, ѿа ѿиак Он, ѿревечни Бој...Јединородни Син Твој, који је у наручју Тебе, Боја и Оца, Видимо стално потенцирање тога да је Син равночастан Оцу, али у исто време да је Он Икона Бога Оца. Види Божансѿвена Лиѿурија Свеѿиој Оца Нашеј Василија Великој, у: „Литургијон“, Издавачка установа Епархије канадске Српске Православне Цркве, 201, стр. 218–222.

¹⁹ Василије Велики, свети, Беседа ѿроѿив Савелијанаца, Арија и Аномејаца, преузето са <https://svetosavlje.org/besede-2/15/>

²⁰ Василије Велики, свети, Беседа о вери, преузето са интернет адресе: http://www.verujem.org/sveti_oci/vasilije_o_veri.html

²¹ Наведено дело.

ва, бестрасна, проста, несложена, нераздељива Божанствена природа, неприступна светлост (1. Тим. 6,16.), неизрецива сила, безгранична величина, лучезарна слава, жељена благодот, неупоредива лепота која снажно пробада рањену душу, али се не може долично изразити речима.²²

Што се пак тиче односа Личности Свете Тројице Свети Василије пише да су Отац, Син и Дух Свети нестворена природа, и да имају владичанско достојанство и природну благодот. Каже Василије Велики да је **Отац начело свега, узрок постојања Бића, корен живих, из Кога је произашао извор живога, мудрости, сила, непроменливи образ невидљивога Бога** (Кол. 1,15), *од Оца рођени Син, живо Слово, суштини Бога и суштини у Бога* (уп. Јн. 1,2). Који је сушти а није присаједињен Оцу. Што значи да вечно постоји, пре свих векова и да није твар него Син. И каже Св Василије да: **Он (Христос) је Творац, а не твар, Који јесте све што и Отац јесте**. Напомиње још једном Светитељ да је неопходно сачувати лична својства Оца и Сина. Ипак, Образу припада све што припада и Праобразу. Слава и сила Јединородном Сину нису придодата по благодати. Син има природно учешће са Оцем. Дакле, Син има достојанство Очевог Божанства. Сину нису придодата чуда по благодати већ, јер каже Свети Василије да је Син *Син по природном учешћу* Оцу. Даље напомиње Василије да и сама реч Син означава да Он има исту природу као и Отац. Због тога је Син *једнак* Оцу по благодати и сили и има заједничку славу са Њим. Син је *ванвремено сједињен* са Оцем.²³ Многи се саблажњавају о Сина када Га виде у Јеванђељу да говори о себи како је послат (Јн. 5,36). Да ништа не може да чини сам од себе (Јн. 5,30). Да је примио заповест (Јн. 10,18), и слично. Због таквих израза не треба унижавати Божанство Сина. Јер, како каже Свети Василије Велики: „снисхођење твојој слабости не значи умањење достојанства Силнога. Напротив, природу схвати богодлично, а смирене речи прихвати домостројитељски“.

Свети Василије исповедањем Трију Ипостаси не нарушава Једноначалије у Богу. Василију наглашава принцип Монархије Бога Оца. Познате су Василије речи да је Бог један јер је Он и Отац.²⁴ Овим се показује то да није Божанска суштина последња истина о Богу, него је Личност Бога Оца та која је Узрок постојању Свете Тројице.²⁵ Јер постоји опасност уколико се као узрок у Богу посматра Божанска суштина да се Света Тројица може показати као најнеслободнија. Но, то по учењу Светог Василија није тако. „По Св Василију Великом, Личност Бога Оца, из Којега се рађа вечно Јединородни Син и производи вечно Дух Свети, јесте највећа гаранција и посебности Лица у Тројици и Њиховог општења“.²⁶ Свети Василије наглашава да Личности Свете Тројице имају *једно биће, једну вољу, једну силу, једну делатност*.²⁷ То значи да се Отац не користи Сином или Духом Светим као својим оруђима, или слугама.²⁸

²² *Исход.*

²³ Василије, *Беседа о вери*.

²⁴ Василије Велики, свети, *Беседа 24*.

²⁵ Епископ Атанасије Јевтић, *Патролоија 2*, Београд-Требиње-Лос Анђелес, 2016, стр429–431.

²⁶ *Исход*, стр. 430.

²⁷ Преподобни Јустин Ћелијски, *Домаћинска православне Цркве 1*, Београд, 2003, стр. 241.

²⁸ „Отац је првобитни узрок свега створеног, Син је стваралачки узрок, Свети Дух је извршни узрок, тако да вољом Оца све постоји, дејством Сина све се доводи у постојање, присуством Духа све се извршава... Јер први узрок постојања свега јесте Један, који ствара кроз Сина и извршује кроз Духа. Делатност Оца који чини све у свему није несавршена, нити је стваралачко дело Сина непотпуно ако није извршено Духом. Отац, који ствара својом јединственом вољом, могао би стварати без Сина, али ипак Он хоће кроз Сина; нити би Сину, који дела по угледу на Оца, била неопходна сарадња, али и Син исто тако хоће да извршује кроз Духа“: В: Свети Василије Велики, *О Светиома Духу*, глава 16, ст. 38.

Поред Сина и поред Оца, *истіе ѝрроде*, налази се и Дух Свети; *Који има све штіо имају и Оіац и Син*. Дух Свети суштински и *ѝо ѝрроде* има све што имају и Отац и Син: а реч је о благодсти, правости, светињи, животу. Дакле, ништа од горе-наведеног Дух Свети није задобио а што није од увек имао. *И не ѝрројава се мноштіву већ се Дух Светіи саіледава у Тројици*. Исте је природе са Оцем и Сином, а по Ипостаси је јединствени као што је један и Отац, један је и Син. Други духови (ангели) се прибројавају мноштву. Дух Свети није служитељ као они и зато се не прибројава њима. Он није творевина већ Творац. Дух Свети је тај који освећује све и сва. Он испуњава анђелске чинове, оживотворава васељену, раздељује се васцелој твари те због тога има много причасника. Ипак, Он се не умањује због мноштво причасника. Не умањује се због мноштво причасника, већ раздаје благодат. У Њему је свако богатство. Али Дух Свети све чини у Цркви, а то напомиње Василије када каже да Дух раздаје дарове *кроз ѝорње рођење*. Кроз крштење. И као закључне речи ове беседе, и овог дела о Светом Духу Свети Василије напомиње да *Дух ѝредива на небу, али и земљу исіуњава*. Он је *свуда ѝрисуіан*, али се *ничим не може обухваіііи*. Он *васцело обііава* у свакоме и *васцело ѝредива са Боіом*. *Иако се шаље ѝо домостіроју, Он дејсіівује самостіално*. Јасно и кратко изложено учење о Духу Светоме који је у свему раван Оцу и Сину. Једнак је по природи, што је поготово за време у које је живео Свети Василије било тешко многима прихватити. Исте је силе, бесмртности, мудрости, благодсти. Горенаведени цитат Светог Василија о послању Светог Духа од Сина, у Православној Цркви, односи се на послање у домостроју спасења, а по узрочности Узрок му је Бог Отац, како учи наша света Црква, никако по узроку од Сина како уче Западњаци. Јер каже светитељ, у исто време да је Свети Дух *самовласііан*.

3. Прослављање Свете Тројице у молитвама Светог Василија Великог

Од три Литургије које су најчешће у употреби у Српској Православној Цркви, једна је насловљена *Божансіівена Лііурііја Светіоі оца нашеі Василија Великоі*. Назива се тако јер су молитве Канона Евхаристије Василијево. Као и код Литургије Св. Оца нашег Јована Златоуста молитве Канона Евхаристије су упућене Богу Оцу. То је зато што је Црква Тело Христово, и зато се Црква коју сабира Свети Дух, као Тело Христово моли Богу Оцу. У молитви Анафоре се слави Бог (Отац) Који је *Једини истііински суштіи Боі*.²⁹ Овде имамо употребу катафатичког богословља када се говори о Богу. За разлику од катафатичког (потврдног) богословља постоји и апофатичко богословље, или богословље које се употребљава такође при говору о Богу, али се њиме говори шта Бог није те се зато апофатичко богословље представља као „одрично“ или „негативно“ богословље, за разлику од катафатичког богословља којим се при говору о Богу казује шта Бог јесте, па се зато оно зове „позитивним“ или „потврдним“ богословљем. Дакле, по среди је употреба катафатичког богословља. Владимир Лоски је, рецимо, више потенцирао апофатичко богословље. Митрополит Зизјулас наводи управо овај моменат код Светог Василија Великог, а то је да се Светитељ служио доста катафатичким богословљем, у молитвама Литургије која је насловљена Василијево. Богу Оцу се обраћа Свети Василије, у молитви Анафоре, са: **Сушти, Који Једини Јеси**, и даље, *Бесіочейіни, Невидљиви, Неіосііижни, Неоіраничени, Неіроменљиви, Оче Госіода нашеі Исуса Хрсііа*³⁰... Рећи

²⁹ *Лііуріікон*, Источник — Издавачка установа Епархије канадске Српске Православне Цркве, Милтон, 2012, стр. 218.

³⁰ *Лііурііон*, стр. 218.

да је Бог Отац Сушти и Који Једини Јесте (са Сином и Духом Светим), значи да је Он једини истинити, једини истински постојећи. Беспочетан је јер није створен. Невидљив и непостижим бисмо могли да припишемо Божијој суштини. По учењу кападокијских отаца Божија суштина је нама људима несагледива, тј недостижна. Не само у овом животу, него и у Царству Његовом ми људи, као и ангели, нећемо моћи да појмимо Божију суштину, нити пак да будемо причасници Божије суштине. Учествоваћемо у животу Божијем благодаћу, даром Божијим. И управо ово су моменти који су важни, због тога што је Евномије учио како он познаје Божију суштину. И не само то, него је због тог неразумевања шта код Бога јесте суштина, а шта представља ипостас и лична својства, дакле, због погрешних схватања ових реалности је Бога Оца одвојио по природи од Сина и од Духа Светог. Отишао је до тамо да је за њега Отац био узрок Сина (али као Творац творевине), а Духу је поставио за узрок постојање Сина. Створивши тако у Светој Тројици два узрока; Оца — узрок Сина, Сина — узроком Духа. И по Евномију Дух Свети је трећи по достојанству, поретку, али је трећи и по природи.³¹ А све ово је последица тога што је Евномије мислио да ако је Бог Непроменљив онда Он не може да буде и рођен и нерођен. Јер, уколико ствари тако стоје онда Бог није прост, нема једну просту природу. Све ово су побијали кападокијски оци. И Свети Василије је посветио неколико списа Евномију, то јест против Евномија, против Евномијевих погрешних учења о Светој Тројици. Зато у таквим делима постоје и целине у којима Свети Василије говори о Богу Оцу. Посебно поглавље је посвећено Исусу Христу, и још једно дело је посебно посвећено Духу Светоме. И све ове књиге припадају делу Против Евномија. А посебно је Свети Василије писао и „О Духу Светоме“, које је било упућено епископу Амфилохију.

А чији је Отац Отац, ако не Отац Сина? И то, вечно је Отац. А какав је Син у односу на Оца? Каже Василије да је Син *Слика Твоје добротје, Печатъ истовейни, Који њоказује у себи Тебе Оца...* па каже нешто са чиме се Арије и Евномије не би никад сложили, да је Христос Бог истинити. Рећи да је Христос Бог могао је да прихвати и Арије. Зато што то није морало по себи да значи и да су Отац и Син исте природе. Христос је *їредвечна Премудростї*. Овакав и друге одреднице о Христу налазимо у Светом писму. Свети Василије се у својим делима јако ослања на Свето Писмо. У Новом Завету и Посланицама Апостола Павла се на више места могу сагледати горенаведени изрази о Христу: да у себи показује Оца; или то да је Печат истоветни; а у Старом Завету се у књизи Премудрости Соломонове Премудрост Божија христолошки тумачи. Христом се пак јавља Дух Свети. То је такође обећање Спаситељево да ће апостолима послати Духа Светога, што Црква прославља као празник Силазак Духа Светог на Апостоле — Педесетница. Евномије, а и други христорборци и духоборци су ово место протумачили тако да је Христос узрок Духа Светог. То је у основи и проблем са филиоквем за православне. Овај одломак Светог Писма Свети Василије није никад разумевао у смислу узрочности. Такво је било учење и Атанасија Великог, Григорија Богослова, Григорија Ниског, Максима Исповедника касније, Светог Јована Дамаскина и др. светитеља и учитеља Цркве.

Христос је Жива Икона Бога Оца. Нерукотворена Икона по којој је створен човек. Христос је печат али, додаје, Свети Василије, не обичан печат већ *истовейни Печатъ* (Оцу).³² Ово је и било наглашено на Првом Васељенском сабору да је

³¹ Василий Великий, свт., *Опровержение на защитительную речь злочестивого Евномия. (Против Евномия)*, преузето са интернет адресе: http://www.odinblago.ru/vas_vel_oproverzh#3, стр. 170.

³² *Лишуріикон*, стр. 218.

Христос имао истоветну природу са Оцем, то јест да је Син рођен из Очеве суштине. То је могло да се тумачи и у смислу да је Син рођен не вољом Оца, него да је божанска природа та која је „диктирала“ рођење. Управо у разјашњавању оваквих тешких места за разумевање представља велики допринос кападокијских отаца. Објаснити да не постоји суштина у Богу без Личности и обрнуто, али да ипак примат има Личност Оца који жели да постоји, и Који жели да Син постоји и да Дух Свети постоји. Ту је наглашена слобода без које је Бог незамислив и без које би само постао роб свог божанства, своје природе, и на такав начин би се показао као најнеслободније биће, јер би онда Његово постојање било ропско. Био би роб своје божанске природе. То је Свети Василије Велики добро разрадио када је објашњавао Евномију шта припада природи у Богу, а шта припада Личности. Због тога Митрополит Зизјулас и наглашава да ко не познаје учење кападокијских отаца не познаје Тријадологију Цркве.

У другој молитви Светог Василија Великог, такозваној Санктус молитви, видимо да је Бог Отац све радио поступно. Наиме, створивши човека по свом лику (по Богочовеку Христу — есхатологија одређује настанак човека, јер је по речима владике Атанасија Јевтића човек створен по есхатолошком Богочовеку Христу),³³ и по Адамовом Паду, све је чинио поступно Бог Отац само да спасе целог Адама. Дао је Закон. Слао је Пророке. А на послетку је послао свог Сина Јединородног. А ко је Син? Одговара Свети Василије Велики да је Бог Отац Сином Својим векове створио; да је Син Блистање славе Његове и обличје Његово. А да Син — Господ наш Исус Христос није сматрао за отимање то што је *раван Теби, Боју и Оцу...* Па ипак се Он, *йрвечни Бої (Хрисѿос)*, јавио на земљи... Јединородни Син *Коју је у наручју Тебе, Боја и Оца*, благоизволи родити се од жене, Свете Богородице и Приснодјеве Марије... Дошавши на земљу, то јест оваплотивши се, Христос је привео истинитом познању све људе, истинитом Богу и Оцу.³⁴ Каже се, у истој молитви, да је Христос све људе *очистио водом*, и *осветио Духом*. Сва Света Тројица учествује, дакле, у стварању човека и света, али и у спасењу истог света и човека који је отпао од Њега, Јединог истинитог Бога. Иницијатива иде од Оца, Син испуњава вољу о спасењу човека и света својим оваплоћењем, часном смрћу и Васкрсењем Својим, а све то ради уз садејство Духа Светог. Даље се у наредној молитви, пре Светог Причешћа, молимо Богу Оцу да нас сједини једне са другима у *заједницу једној Светијој Духа*, и да се нико не причести Телом и Крвљу Христа на суд или на осуду. Свети Дух је тај Који конституише заједницу, и то не било какву заједницу већ евхаристијску заједницу. Он је Тај који чини да Црква буде Тело Христово. Та заједница је изобраење крста. Вертикала крста показује везу са Богом Оцем, кроз оваплоћеног Сина Његовог и у Духу Светоме, а хоризонтала крста представља и заједницу са другим људима који су угодили Богу:³⁵ *Праоцима, Оцима, Папѿријарсима, Пророцима, Ајосѿолима, Пројоведницима, Еванђелисѿима, Мученицима, Исѿоведницима, Учѿиѿељима, и са сваким духом йраведним, йреминулим у вери. Особѿио са йрвешѿом, йречисѿом, йредлаѿсловеном, славном Владичѿицом нашом Боѿородѿицом и Приснодјевом Маријом.*

³³ Види предавање вл. Атанасија Јевтића, *Тајна Хрисѿова у учењу Светијој Максима Исѿоведника*, преузето са интернет адресе: <https://www.youtube.com/watch?v=BAWfFVoguvc>

³⁴ *Лиѿурѿикон*, стр. 220–222.

³⁵ Вл. Атанасије Јевтић наглашава врло често да човек када рашири своје руке изобраење је крста. Вертикала крста нас упућује на заједницу са Богом, јер без заједнице са Богом немамо живот вечни; а та се заједница остварује у Цркви Христовој, где су и други људи, те стога хоризонтала крста нас подсећа да су јако битни односи које градимемо са људима.

По речима Епископа бачког г. Иринеја најаутентичнија православна теологија се налази у тексту саме Литургије. Због тога нам текстови молитава Светог Василија Великог са Литургије представљају путоказ, али су нам уједно и учитељ истинитом богопознању. Истинито богопознање јесте живот у Цркви. Црквени пак живот почиње искључиво крштењем, а не просто прихватањем „идеологије“ Цркве. Зашто је потребно остварити реални додир са Богом у Цркви? Зато што је Сам Господ наш Исус Христос рекао да *ко се крсти у име Оца, Сина и Светиога Духа биће сјашен*. А шта представља крштење за нас? Крштење представља видљиви знак да не желимо да живимо по старом Адаму, него по Новом Адаму који је Христос. Крстећи се постајемо чеда Бога Оца. Постајемо Тело Христово Духом Светим, јер се Телом и Крвљу Христовом причешћујемо. У молитви пре светог причешћа Светог Василија Великог каже се да је Христос Бог наш; да је Он извор живота и бесмртности. Оно шта бисмо хтели да акцентујемо јесу речи да је *Син савечан и сабесјочешћан* беспочетном Оцу.³⁶ Син је, као и Свети Дух, одувек са Оцем. А по тексту исте молитве Светог Василија Великог, спремајући се за причешће Телом и Крвљу Христовом, припремамо се да у нама обитава Син са Оцем и Духом Светим.³⁷ Причешћивање је људима на заједницу Светог Духа.³⁸ А видимо и шта Дух Свети чини. Премошћује временску и просторну категорију и све нас чини учесницима божанског живота, сједињујући нас са Богом, и једне са другима. Сједињујући нас несливено. Због тога се и каже да верујемо у нераздељиву и несливену Тројицу.

Закључак

Учење Светог Василија Великог о Светој Тројици представља интегрални део Предања отаца Цркве пре њега, о Светој Тројици, а свакако и после њега. Значај његовог учења се огледа управо у Тријадологији. Веома образован човек свог времена, и теолог, Василије је био свестан да се мора тачно објаснити вера Цркве. Од пресудне је важности био за узимање јелинских философских термина, али са црквеном употребом. То су пре свега били термини једносуштни, ипостас и усаи. То је постала база црквеног учења још од времена Светог Василија Великог, али и до данашњих дана. О томе је био свестан и Атанасије Велики, који од 362. године почиње да користи горепоменуте термине управо на начин на који их је Василије употребљавао. Григорије Богослов је Василија називао својим учитељем. О истој вери у Свету Тројицу су писали, независно један од другог и Свети Јован Златоусти, Св. Григорије Ниски као и Свети Василије Велики, када су постављали границе Евномијевом учењу о могућности познаје Божанске суштине. Каснији оци, попут Св. Јована Дамаскина, Светог Максима Исповедника, или Григорија Паламе, и свих осталих до данашњег дана прате исту теологију да је Бог Отац Узрок постојања Свете Тројице, а не Божанска суштину. Проблеми који су, у историји, настали не узимајући Оца као једино Начало у Светој Тројици, али са Којим су равночастни, једносуштни и савечни, сабеспочетни и Син и Свети Дух, јесу и филиокве. По филиоквеу се приказује двоначалије у Богу. Величина Светог Василија Великог је била у томе што је остао у Црквеном учењу, Предању пре њега, и дао допринос Цркви, уношењем одговарајућих термина из философије уобличавајући их у ново црквено значење, без којих је Теологија незамислива. И са таквим новообличеним

³⁶ Православни молићвеник, Београд, 2005, стр. 130.

³⁷ *Исјо*, стр. 133.

³⁸ *Н.д.*, стр.141.

црквеним терминима је одбранио Једноначалство, Монархију Оца, Који је од увек Отац. Што значи да је Свети Василије пред противницима Цркве одбранио и Божанство Сина и Духа Светога.

Библиографија

Асїекїи мисли Гриїорија Паламе, приредио Микоња Кнежевић, Београд, 2013.

Василије Велики, *За Свєтїиої Дух*, превод: Оливера Димовска, Скопје, 2017.

Василије Велики, *Беседа на речи „У иочєйку бєше Рач“ (Јн 1,1)*, преузето са <https://svetosavlje.org/besede-2/14/>

Василије Велики, свети, *Беседа о вери*, преузето са интернет адресе: http://www.verujem.org/sveti_oci/vasilije_o_veri.html

Василий Великий, свт., *Ойровержение на защиїиїельную рєчь злочєсїивоїо Евномия. (Проїив Евномия)*, преузето са интернет адресе: http://www.odinblago.ru/vas_vel_oproverzh#3,

Василије Велики, *Беседа против Савелијанаца, Арија и Аномијаца*, преузето са <https://svetosavlje.org/besede-2/15/>

Василије Васиљевич Болотов, *Исїорија Цркве у иериоду Васељенских Сабора*, Краљево, 2006.

Епископ Атанасије Јевтић, *Пайролоїија 2*, Београд-Требиње-Лос Анђелес, 2016.

Лийуриикон, Издавачка установа Епархије канадске Српске Православне Цркве, 2012.

Митрополит пергамски Јован Зизјулас, *Доїмаїске їеме*, Нови Сад, 2001.

Протојереј Георгије Флоровски, *Исїочни оци IV века*, Манастир Хиландар, 1997.

Преподобни Јустин Ђелијски, *Доїмаїика Православне Цркве, їом 1*, Београд, 2003.

Свети Максим Исповедник, *Живої и избор дела*, превод Еп. Атанасије Јевтић, Врњци-Требиње-Лос Анђелес, 2012.

Свети Григорије Богослов Архиепископ Цариградски, *Празничне Беседе*, превео са грчког Свети Јован Дамаскин, *Исїочник знања*, превео са јелинског изворника С. Јакшић, Београд-Никшић, 2006.